

Frank Spikmans

De groene kikker kennen we allemaal. Die zit in elke tuinvijver en sloot. Maar wie heeft wel eens de kamsalamander gezien, of de heikkikker en waar leven die soorten eigenlijk? De verspreiding van deze soorten wordt onderzocht door Stichting RAVON (Reptielen Amfibieën Vissen Onderzoek Nederland). Met de hulp van vele vrijwilligers verzamelt zij waarnemingen uit het veld en gebruikt deze voor de bescherming van soorten.

Verspreidingsonderzoek naar amfibieën, reptielen en vissen

De databank van verspreidingsgegevens die RAVON heeft opgebouwd vertelt veel over de veranderingen in de verspreiding van soorten. Veel soorten blijken achteruit te gaan en daarom staan deze op de Rode Lijst (HOM *et al.*, 1996, DE NIE & VAN OMMERING, 1998). Dit geldt maar liefst voor negen van de vijftien soorten amfibieën en zes van de zeven reptielen die in Nederland voorkomen. Een derde van alle zoetwatervissen in Nederland staat eveneens op de Rode Lijst.

BESCHERMING

Over de bescherming van reptielen, amfibieën en vissen zijn zowel nationale als internationale afspraken gemaakt. Alle Nederlandse amfibieën en reptielen en een deel van de zoetwatervissen worden door de Flora- en Faunawet beschermd. De Habitatrictlijn zorgt ook op Europees niveau voor de bescherming. Voor een aantal soorten zijn Habitatrictlijngebieden aangewezen, waarbinnen een soort strikte bescherming geniet. Bij de aanwijzing van zo'n kerngebied is gebruik gemaakt van verspreidingsgegevens die door RAVON-vrijwilligers zijn verzameld. De databank die RAVON beheert wordt ook regelmatig geraadpleegd, bijvoorbeeld bij de planning van woningbouwprojecten of de aanleg van wegen. Het gebeurt steeds vaker dat er al ruim op tijd, nog voordat er een schop de grond in gaat, rekening wordt gehouden met de dieren die er voorkomen. Plannen worden dan bijgesteld of er worden maatregelen getroffen om het voortbestaan van voorkomende soorten te garanderen.

VERSPREIDINGSONDERZOEK

Kennis over de verspreiding van soorten is dus een belangrijk middel voor de bescherming van bedreigde soorten. Hoewel de databank van RAVON nog elk jaar wordt

aangevuld met nieuwe waarnemingen, kan hiermee niet worden voldaan aan de groeiende behoefte aan actuele gegevens. Een aanzienlijk deel van de verspreidingsgegevens is verouderd. Het is vaak onduidelijk of een soort nog daar voorkomt, waar deze in het verleden werd gezien. Voor het ministerie van Landbouw Natuur en Voedselkwaliteit is dit aanleiding geweest om het verspreidingsonderzoek naar reptielen, amfibieën en vissen een nieuwe impuls te geven. Daarbij is RAVON ingeschakeld. Onder de noemer 'Inhaalslag Verspreidingsonderzoek' wil RAVON vrijwilligers stimuleren deel te nemen aan dit verspreidingsonderzoek. Het onderzoek richt zich op die soorten die momenteel het meest onder druk staan. Deze soorten worden alle beschermd door de genoemde Habitatrictlijn. Tabel 1 (zie volgende pagina) geeft alle soorten van de 'Inhaalslag'. In 2004 is al een start gemaakt met de Inhaalslag Verspreidingsonderzoek. Hierbij is de aandacht vooral uitgegaan naar de kamsalamander en de zandhagedis. De resultaten van het onderzoek naar de kamsalamander in 2004 publiceren we in deze *Natura*.

ONDERZOEKSRÉSULTATEN KAMSALAMANDER 2004

De kamsalamander komt in Nederland voor op Pleistocene zandgronden, boven zeeniveau. Zijn leefgebieden liggen vooral in en langs rivier- en beekdalen. Sinds 1980 is de kamsalamander in Nederland in meer dan duizend verschillende kilometerhokken waargenomen (zie kaart op pagina 41). Zestig procent van deze waarnemingen zijn verzameld vóór 1998 en deze worden daarom nu als verouderd beschouwd. In totaal betreft het 610 kilometerhokken. Een deel hiervan is in 2004 onderzocht. Om vast te stellen of een kamsalamander

De Stichting RAVON zoekt nieuwe vrijwilligers voor verspreidingsonderzoek. FOTO: ARNOLD VAN RIJSEWIJK

nog altijd aanwezig is op een oude vindplek, wordt in eerste instantie de oude vindplek nogmaals bezocht. Een voortplantingswater wordt met een steeknet bemonsterd. Daarbij kunnen zowel eitjes, larven als volwassen kamsalamanders gevonden worden. Zodra de kamsalamander is teruggevonden, weet je genoeg en is het onderzoek hier afgerond. Om aan het einde van het onderzoek ook met enige zekerheid te kunnen zeggen dat de soort er niet meer voorkomt, is een minimale inspanning afgesproken. De conclusie dat de kamsalamander ergens niet meer voorkomt, wordt pas getrokken als een kilometerhok ten-

De kamsalamander is recent in de helft van de vanouds bekende uurhokken niet meer teruggevonden. FOTO: RENÉ KREKELS

minste drie maal bezocht is en daarbij telkens drie wateren zijn bemonsterd zonder dat de soort is aangetroffen.

ZORGWEKKENDE ONTWIKKELING

Van de 610 kilometerhokken zijn op deze wijze het afgelopen jaar 140 kilometerhokken opnieuw onderzocht. In bijna de helft hiervan (68 kilometerhokken) werd de kamsalamander weer aangetroffen. In veel gevallen kon dit al tijdens het eerste bezoek worden vastgesteld. Uitvoering van een tweede of derde onderzoeksrondte bleek toch nuttig te zijn. Hiermee werd in 12,5 procent van de onderzochte kilometerhokken de kamsalamander alsnog waargenomen.

De aanwezigheid van de kamsalamander kon in iets meer dan de helft van de gevallen (72 kilometerhokken) niet meer aangetoond worden. De redenen hiervoor kunnen uiteenlopend zijn. Zo werd er in het riviereengebied vaak geconstateerd dat er te veel vissen aanwezig zijn. Vissen hebben de larven van kamsalamanders op hun menu staan, waardoor ze het voortplantingssucces sterk negatief beïnvloeden. In kleinschalige cultuurlandschappen, zoals de Achterhoek en Twente, werd daarnaast ook regelmatig geconstateerd dat poelen te vroeg in het jaar droogvallen, verland zijn of zelfs geheel verdwenen zijn. De resultaten van het onderzoek in 2004 laten het belang van laag-dynamische, visloze voortplantingswateren voor de kamsalamander zien. Op oude vindplaatsen waar dergelijke wateren nog altijd aanwezig zijn, wordt de kamsalamander veelal moeiteloos teruggevonden. Daar waar deze wateren niet langer geschikt zijn voor de soort of zelfs verdwenen zijn, wordt de kamsalamander niet meer teruggevonden, een zorgwekkende ontwikkeling.

KAMSALAMANDER

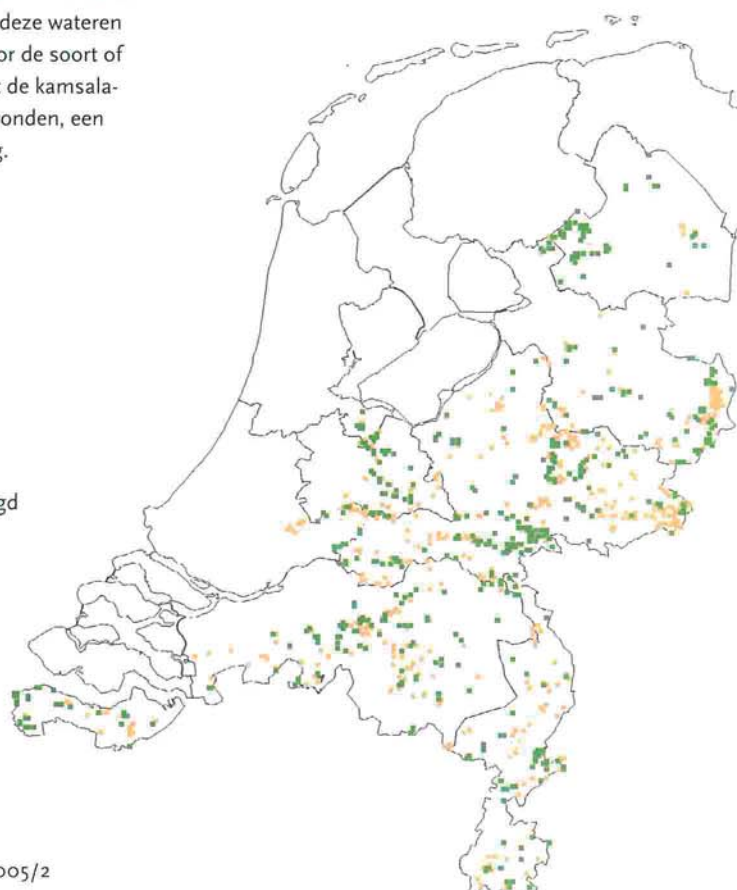
De kamsalamander (*Triturus cristatus*) komt voor van Groot-Brittannië tot in Rusland en vanaf de noordelijke Balkan en Zwitserland tot in het midden van Scandinavië. In Nederland komt de soort voor boven zeeniveau, voornamelijk in Zuid- en Oost-Nederland.

In het voorjaar ontwaakt de kamsalamander uit zijn winterslaap en gaat dan op zoek naar een voortplantingswater. Vaak is dit een poel, kolk, strang of ven met een rijk gestructureerde vegetatie. Na de paring zet het vrouwtje haar eitjes af op waterplanten. Hierbij wordt met de achterpoten elk eitje zorgvuldig in een blaadje gevouwen. De eitjes ontwikkelen zich tot larven die dezelfde zomer al het water verlaten. Ondertussen voeden ze zich met klein gedierte, zoals muggenlarven en vlokreeftjes. De larven zijn op hun beurt weer een makkelijke prooi voor vissen. In visrijke wateren vind je dan ook nauwelijks kamsalamanders. Meer dan de helft van een jaar brengt een kamsalamander door buiten het water. Aan het einde van de zomer verlaat hij het water en zoekt op het land zijn kostje bij elkaar. Voldoende voedsel en schuilmogelijkheden vindt hij in kleinschalige landschappen, met houtwallen, bosschages en ruigten. Wanneer de herfst begint, zoekt hij een vorstvrije schuilplaats op om de winter te overbruggen, in afwachting van het komende voorjaar. Rommelige hoekjes met stapels dakpannen, stenen of hout zijn daarvoor ideaal.

Verspreiding van de kamsalamander in Nederland

- Oude vindplaats kamsalamander (1980-1997)
- Recente vondst kamsalamander (1998-2004)

BRON: STICHTING RAVON

Tabel 1: Doelsoorten van de Inhaalslag Verspreidingsonderzoek

Amfibieën	Rode Lijst	Reptielen	Rode Lijst
kamsalamander	kwetsbaar	hazelworm	kwetsbaar
vinpootsalamander	kwetsbaar	zandhagedis	kwetsbaar
vuursalamander	bedreigd	muurhagedis	ernstig bedreigd
heikikker	kwetsbaar	gladde slang	bedreigd
poelkikker	kwetsbaar	adder	kwetsbaar
boomkikker	bedreigd		
knoflookpad	bedreigd	Vissen	Rode Lijst
rugstreepad	niet bedreigd	beekprik	bedreigd
vroedmeesterpad	kwetsbaar	elrits	bedreigd
geelbuikvuurpad	ernstig bedreigd	rivierdonderpad	niet bedreigd
		gestippelde alver	gevoelig

WITTE GEBIEDEN

Hoewel in 2004 de kamsalamander in de helft van de onderzochte kilometerhokken niet meer werd aangetroffen, is het te voorbarig om nu al te concluderen dat de soort met vijftig procent achteruit is gegaan.

Hoewel oude voortplantingswateren verdwijnen of ongeschikt raken, is het mogelijk dat de soort overleeft door in de omgeving een ander water op te zoeken. Het is eveneens mogelijk dat de kamsalamander voorkomt op plekken die nooit eerder onderzocht zijn, zogenaamde 'witte gebieden'. Om hierover duidelijkheid te krijgen, is voortzetting van het verspreidingsonderzoek van belang. Hieraan wordt ook het komende jaar verder gewerkt. Daarbij kan RAVON alle hulp gebruiken.

WAT KUNT U DOEN?

Door waarnemingen van amfibieën, reptielen of vissen te noteren en deze te melden bij RAVON, levert u een belangrijke bijdrage aan de bescherming van deze soorten. Vaak wordt gedacht dat alles hierover al lang bekend is. Het tegendeel is waar. RAVON probeert zijn databank actueel te houden en is altijd op zoek naar nieuwe meldingen, ook van oude vindplaatsen. Er is een handig programmaatje beschikbaar waarmee u uw waarnemingen kunt vastleggen. Het heet 'spot' en is te vinden op www.ravon.nl/spot.html, vanwaar het gedownload kan worden.

Indien u geïnteresseerd bent om actief deel te nemen aan de Inhaalslag Verspreidingsonderzoek, kunt u zich aanmelden op onderstaand adres. Meer informatie vindt u binnenkort ook op de website.

Naast de mogelijkheid voor actieve deelname aan het verspreidingsonderzoek, biedt RAVON aan minder ervaren waarnemers de kans om meer te leren over de herkenning van amfibieën, reptielen en vissen. Excursies en lezingen hierover worden aangekondigd op de website www.ravon.nl. Deze activiteiten worden door het hele land georganiseerd, RAVON heeft in elke provincie een afdeling, zodat er altijd wel iets in uw buurt gebeurt.

Frank Spikmans is projectleider bij de Stichting RAVON. Adres: Postbus 1413, 6501 BK Nijmegen, tel. (024) 365 32 70.

Literatuur

HOM, C.C., P.H.C. LINA, G. VAN OMMERING, R.C.M. CREEMERS, & H.J.R. LENDERS (1996), *Bedreigde en kwetsbare reptielen en amfibieën in Nederland*. IKC Natuurbaaier, Wageningen.

DE NIE, H.W., G. VAN OMMERING (1998), *Bedreigde en kwetsbare zoetwatervissen in Nederland*. IKC Natuurbeheer, Wageningen.